

LBRIS

We know
books

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GUÉNON, RENÉ

Inițiere și realizare spirituală / René Guénon; trad. din lb. franceză:

Teodoru Ghiondea. – București: Herald, 2023

ISBN 978-630-6550-09-8

I. Ghiondea, Teodoru (trad.)

133.2

294

Pentru noutăți și comenzi:

www.edituraherald.ro

office@edituraherald.ro

Tel: 021.319.40.60, 021.319.40.61

Fax: 021.319.40.59, 021.319.40.60

Mob: 0744.888.388, 0771.664.320

René Guénon

Initiation et Réalisation Spirituelle

© Les Éditions Traditionnelles,

Paris, 1952

René Guénon

Inițiere și realizare spirituală

TRADUCERE DIN LIMBA FRANCEZĂ:

TEODORU GHIONDEA

EDITURA HERALD

București

Cuprins

PREFAȚĂ	9	XIII. Ceremonial și estetism	101
I. Împotriva popularizării	15	XIV. Noi confuzii	109
II. Metafizică și dialectică	21	XV. Despre pretinsul „Orgoliu intelectual”	117
III. Maladia angoasei	31	XVI. Contemplarea directă și cea prin reflectare	123
IV. Obiceiul împotriva tradiției	39	XVII. Doctrină și metodă	129
V. Despre ratașamentul inițiativ	45	XVIII. Cele trei căi și formele inițiatice	135
VI. Influențe spirituale și „egregore”	61	XIX. Asceză și ascetism	145
VII. Necesitatea exoterismului tradițional	67	XX. <i>Guru și Upaguru</i>	151
VIII. Mântuire și Eliberare	73	XXI. Adevărații și falșii învățători spirituali	155
IX. Punct de vedere ritual și punct de vedere moral	79	XXII. Înțelepciunea înnăscută și cea dobândită	161
X. Despre „glorificarea muncii”	85	XXIII. Activitate inițiativă colectivă și „prezență” spirituală	167
XI. Sacru și profan	91	XXIV. Despre rolul unui guru	173
XII. Despre „convertire”	95		

XXV. Despre treptele inițiatice	181
XXVI. Împotriva „chietismului”	185
XXVII. Nebunie aparentă și înțelepciune ascunsă	193
XXVIII. Masca „populară”	201
XXIX. Unirea extremelor	209
XXX. Spiritul este în corp sau corpul este în spirit?	215
XXXI. Cele două nopți	223
XXXII. Realizare ascendentă și descendentă	233
ANEXĂ	249

PREFAȚĂ

Presimțindu-și, probabil, sfârșitul apropiat, în lunile care au precedat moartea sa, René Guénon ne-a dat câteva indicații cu privire la desăvârșirea operei sale atunci când el nu va mai fi printre noi. În scrisorile din 30 august și 24 septembrie 1950 își exprima dorința, între altele, de a fi reunite în volume articolele pe care nu le utilizase în cărțile sale deja publicate. „Ar fi numai, scria el, dificultatea de a ști în ce fel să fie aranjate pentru a forma un ansamblu cât mai coerent posibil, ceea ce mi-ar fi imposibil să o spun eu însumi în acest moment... Dacă vreodată aș putea să pregătesc ceva, lucru de care mă îndoiesc, din nefericire, din ce în ce mai mult, aș prefera, înainte de toate, să întocmesc una sau două culegeri de articole despre simbolism și poate o urmare la *Aperçus sur l'Initiation*¹, căci mi se pare că ar fi și alte articole care ating acest subiect și care ar putea forma un al doilea volum.”

Lucrarea pe care o prezentăm acum este prima realizare a dorinței formulate de René Guénon. Am ales-o pentru a inaugura seria de cărți postume deoarece putea fi gata mai repede decât cele care privesc simbolismul pe care René Guénon l-a considerat pe primul plan și pentru că subiectul tratat ni se pare că prezintă un interes crescând.

După o primă examinare a articolelor lăsate de René Guénon, credem că opera postumă nu va cuprinde mai mult de șapte volume, inclusiv acesta. Îndelungată și delicată muncă

¹ A se vedea René Guénon, *Scurtă privire asupra inițierii*, trad. Roxana Cristian și Florin Mihăescu, Ed. Herald, București, 2022. (N. tr.)

I

ÎMPOTRIVA POPULARIZĂRII¹

Prostia unui mare număr de oameni și chiar a majorității este, poate, lucrul cel mai greu de suportat în această lume, mai ales în aceste vremuri și din ce în ce mai mult pe măsură ce se generalizează și se accentuează decăderea intelectuală caracteristică ultimei perioade din ciclu. Trebuie adăugată la aceasta ignoranța sau, mai bine spus, un anumit gen de ignoranță, care este de altfel strâns legată de prima, cea care nu este în niciun fel conștientă de sine, care își permite să afirme cu mai mult curaj că știe și înțelege mai puțin și care este prin chiar aceasta, pentru cel care suferă de ea, un rău iremediabil². Prostia și ignoranța pot fi reunite sub numele comun de neînțelegere; dar trebuie să fie bine înțeles că a

¹ Titlul capitolului în limba franceză este: *Contre la vulgarisation* – termenul *vulgarisation* presupune o nuanță depreciativă într-o măsură mult mai mare, iar cuvântul *popularizare* oferă o notă interpretativă specială. (N. tr.)

² În tradiția islamică, „adevărul” milosteniei presupune a suporta prostia și ignoranța oamenilor, și în aceasta constă *haqiqatus – zakāh* [*zakāh*: una dintre cele cinci obligații fundamentale ale musulmanului care constă în dania, zeciuiala, cota obligatorie pe care trebuie să o dea pentru comunitate – n. tr.], adică aspectul său interior, cel mai real (*haqiqah* se opune lui *muzaherah*, care este numai manifestarea exterioară sau respectarea preceptului luat în sens strict literal); aceasta derivă în mod firesc din virtutea „răbdării” (*as-sabr*), căreia i se acordă o importanță cu totul specială, așa cum o dovedește faptul că este menționată de 72 de ori în

suporta această neînțelegere nu implică în niciun fel acceptarea vreunei concesi, nici renunțarea la îndreptarea greșelilor cărora le dă naștere și la a face tot ceea ce este posibil pentru a le împiedica să se răspândească, acestea fiind o sarcină foarte neplăcută, în special când suntem obligați, la insistențele unora, să repetăm la nesfârșit lucruri care în mod normal ar fi de ajuns să fie spuse o dată pentru totdeauna. Această insistență la care recurg nu este, de altfel, lipsită de rea credință; și este adevărat că reaua credință implică în mod obligatoriu o îngustime de vedere care nu este, în definitiv, decât consecința unei neînțelegeri mai mult sau mai puțin complete, ajungându-se ca neînțelegerea reală și reaua credință, ca și prostia și ignoranța, să se împletească în așa fel încât adesea este greu de determinat exact partea uneia sau a celeilalte.

Vorbind despre concesiile făcute neînțelegerii, ne gândim mai ales la popularizare¹ sub toate formele sale; dorind punerea la dispoziția „oricui” a adevărilor de orice fel sau ceea ce se consideră, cel puțin, ca fiind adevăruri, când „oricine” înseamnă în mod necesar marea majoritate a proștilor și ignoranților, cum poate fi, în realitate, altceva decât ceea ce este? Popularizarea [vulgarizarea]² se naște, de altfel, dintr-o grijă eminentemente profană și, ca orice propagandă, ea presu-

Coran. [Consultă și *Coranul – Ediția a V-a – Ediție revizuită și adăugită*, trad. George Grigore, Ed. Herald, 2022. (N. red.)]

¹ A se vedea nota anterioară. Practica popularizării, a prezentării simple și inadecvate, lipsite de nuanțe și de adâncime este una dintre cele mai cunoscute metode de „răspândire a cunoștințelor” specific occidentală și europeană; ea este, în mod esențial o vulgarizare, în sensul cel mai strict al termenului, printr-un „populism” științific cu rădăcini ideologice cu cele mai grave consecințe, deoarece încurajează mediocritatea și superficialitatea. Din păcate, și „documentarea electronică”, prin intermediul computerului suferă, de multe ori, de aceeași maladie. (N. tr.)

² Parantezele drepte aparțin traducătorului.

pune, în cazul celui care se dedă la așa ceva, un anumit grad de neînțelegere, fără îndoială ceva mai redusă decât aceea a „marelui public” căruia i se adresează, dar și cu atât mai mare cu cât ceea ce el pretinde că expune depășește în mare măsură nivelul său mental. De aceea inconvenientele popularizării sunt cele mai limitate atunci când ceea ce se difuzează este de un ordin mai profan, cum ar fi concepțiile filosofice și științifice moderne, care, chiar la nivelul adevărului pe care ajung să îl aibă nu au nimic profund sau transcendent. Acest caz este de altfel cel mai frecvent, căci mai degrabă în această zonă este interesat „marele public” ca urmare a educației primite, în plus oferindu-i-se în mod facil agreabila iluzie că posedă „o cunoaștere” obținută fără efort; autorul popularizării deformează totdeauna lucrurile prin simplificare și, de asemenea, afirmând cu toată convingerea ceea ce savanții nu privesc decât ca simple ipoteze, dar, luând o atare atitudine, el nu face altceva decât să continue aceleași procedee existente în învățământul rudimentar care este impus tuturor în lumea modernă și care, în fond, nu este altceva decât vulgarizare, și poate cea mai nefastă într-un anumit sens, căci din mentalității celor care o recepționează o amprență „scientistă” de care foarte puțini sunt capabili să se desprindă ulterior. Acțiunea vulgarizatorilor nu face altceva decât să o întrețină și să o adâncească și mai mult, ceea ce le atenuază responsabilitatea într-o oarecare măsură.

Observăm acum un alt tip de vulgarizare care, cu toate că nu atinge decât un public mai restrâns, credem că prezintă pericole mult mai mari, fie și numai pentru confuziile pe care riscă să le provoace, cu voie sau nu, și care se referă la cele ce, prin natura lor, ar trebui să fie la adăpost de asemenea tentative, și anume doctrinele tradiționale, și în special doctrinele orientale. Într-adevăr, ocultistii și teozofistii au întreprins deja câte ceva în acest sens, dar nu au reușit decât să producă falsuri

grosolane; ceea ce ei prezintă, însă, îmbracă acum aparențe serioase, am spune chiar mai „respectabile”, care se pot impune multor oameni care nu ar fi seduși de deformările prea vizibil caricaturale. Există, de altfel, printre vulgarizatori, o distincție pe care trebuie să o remarcăm în ceea ce privește intenția lor, dacă nu rezultatele la care ajung; în mod natural, toți vor în mod egal să răspândească ideile pe care le expun cât mai mult posibil, dar pot fi îndemnați de motive foarte diferite. Pe de o parte, sunt propagandiștii a căror sinceritate nu poate fi pusă la îndoială, dar a căror atitudine dovedește că înțelegerea lor doctrinară nu a mers prea departe; în plus, chiar în limitele a ceea ce ei înțeleg, nevoile propagandei îi antrenează, obligatoriu și permanent, la o adaptare la mentalitatea celor cărora li se adresează, mai ales când este vorba de un public occidental de condiție „medie”, adaptare care nu poate fi decât în detrimentul adevărului; și ceea ce este mai curios este că în cazul lor există o astfel de necesitate, care ar face cu totul nedreaptă acuzarea lor de alterare voită a adevărului. Pe de altă parte, există unii care, de fapt, nu sunt interesați decât în mică măsură de doctrine, dar care, constatând succesul pe care îl au aceste lucruri într-un mediu destul de extins, găsesc profitabilă această „modă” din care fac o adevărată întreprindere comercială; aceștia sunt, de altfel, mult mai eclecticici decât primii și răspândesc fără discernământ tot ceea ce li se pare a fi de natură să satisfacă gusturile unei anumite „clientele”, aceasta fiind, evident, și principala lor preocupare, chiar când cred că trebuie să afișeze oarecare pretenții de „spiritualitate”. Bineînțeles, nu dorim să dăm niciun nume, dar credem că mulți dintre cititorii noștri vor găsi ușor câteva exemple din fiecare caz; nu ne referim la simplii șarlatani, așa cum se întâlnesc des printre pseudoezoteriști, care înșală cu bună știință publicul prezentându-i propriile invenții sub eticheta doctrinelor pe care nu le cunosc, în cea

mai mare parte, contribuind astfel la mărirea confuziei în mintea acestui nefericit public.

Dar ceea ce este și mai supărător în toate acestea, în afară de ideile false sau „simpliste” despre doctrinele tradiționale și care sunt răspândite, este faptul că mulți oameni nu știu nici măcar să facă distincția între opera vulgarizatorilor de orice fel și o expunere care nu are grija de a satisface publicul sau de a se coborî la nivelul acestuia; ei pun totul pe același plan, până la a atribui aceleași intenții în ambele cazuri, atât de îndepărtate în realitate. Aici avem de-a face pur și simplu cu prostia, dar destul de des și cu reaua credință, sau, mai probabil, și cu una și cu cealaltă; într-adevăr, pentru a lua un exemplu care ne privește direct, după ce am explicat clar de fiecare dată, de câte ori s-a ivit ocazia, cum și pentru care motive ne-am opus oricărei propagande și în egală măsură oricărei vulgarizări, și fiindcă am protestat de mai multe ori împotriva afirmațiilor unora care, în ciuda acestui fapt, nu au încetat să ne atribuie intenții propagandiste, când îi vedem pe acești oameni sau pe alții la fel, care repetă la nesfârșit aceeași calomnie, cum ar fi posibil să admitem că sunt de bună credință? Dacă, cel puțin, în lipsa oricărei înțelegeri, ar fi avut măcar puțină logică, le-am fi cerut să ne spună ce interes am putea avea să căutăm să convingem pe cineva, oricine ar fi, de adevărul unei idei sau al alteia, și suntem siguri că nu ar putea niciodată să găsească un răspuns cât de cât plauzibil la această întrebare. Printre propagandiști și popularizatori, unii sunt așa datorită unui sentimentalism deplasat, alții deoarece au un profit material oarecare; or, este evident prin chiar natura expunerii doctrinelor așa cum o facem noi, că nici unul nici celălalt din aceste două motive nu există, nicicum, și că, de altfel, presupunând că ne-am fi putut vreodată propune să facem o propagandă oarecare, am fi adoptat în mod necesar o atitudine cu totul opusă aceleia de rigoare intransigentă

doctrinară, cum a fost, în mod constant, a noastră. Nu dorim să insistăm prea mult, dar, luând în considerare diferitele aspecte, de câtva timp încoace [întâlnind] o stranie recrudescență a atacurilor celor mai nedrepte și nejustificate, ni s-a părut necesar, cu riscul de a atrage reproșuri că ne repetăm, să mai punem o dată în plus lucrurile la punct.

II

METAFIZICĂ ȘI DIALECTICĂ

De curând am luat cunoștință de un articol care pare să merite atenția noastră, deoarece anumite lucruri greșit înțelese apar cu atât mai clar cu cât neînțelegerea lor se propagă mai departe¹. În mod cert, putem zâmbi citind că cei care au „oarecare experiență a cunoașterii metafizice” (printre care autorul se așază în mod manifest, în timp ce nouă ni se neagă cu o remarcabilă îndrăzneală, ca și cum ar fi posibil să știe aceasta!) nu vor găsi în opera noastră decât „distincții conceptuale în mod particular precise”, dar „de ordin pur dialectic”, și „reprezentări care pot fi utile preliminar, dar care, din punct de vedere practic și metodologic, nu avansează cu un pas dincolo de lumea cuvintelor către universal”. În același timp, contemporanii noștri sunt atât de obișnuiți cu oprirea la aparențele exterioare încât ne temem că mulți dintre ei comit asemenea erori; când constatăm că ele se manifestă efectiv chiar în privința unor autorități tradiționale cum ar fi

¹ Massimo Scaligero, *Ezoterismo moderno: L'opera e il pensiero di René Guénon*, în primul număr al noii reviste italiene *Imperium* (mai 1950). Expresia „ezoterism modern” în sine este destul de semnificativă, mai întâi deoarece constituie o contradicție în termeni, apoi pentru că nu există nimic modern în opera noastră, care este, dimpotrivă, sub toate raporturile opusă spiritului modern.

Śankarāchārya, de exemplu, desigur nu ne mai mirăm, cu atât mai mult, că procedează la fel în ceea ce ne privește, luând „coaja” drept „miez”. Cu atât mai mult, am vrea să știm cum expresia unui adevăr de un ordin oarecare ar putea fi altfel exprimată decât prin cuvinte (cu excepția cazurilor unor figurări pur simbolice, dar nu este cazul aici) și sub formă „dialectică”, adică discursivă, care impune necesități ale întregului limbaj uman, și cum o expunere verbală oarecare, scrisă sau chiar orală, ar putea, în vederea a ceea ce se intenționează, să fie mai mult decât „preliminar utilă”; ni se pare totuși că am insistat suficient asupra caracterului în mod esențial pregătitor al oricărei cunoașteri teoretice, fiind, evident, singura care poate fi realizată prin studiul unei atare expuneri, ceea ce de altfel nu vrea nicicum să spună că, astfel stând lucrurile și în aceste limite, ea nu ar fi în mod riguros indispensabilă tuturor celor care vor să meargă apoi mai departe. Adăugăm imediat, pentru a îndepărta orice echivoc, că, în legătură cu ceea ce s-a spus despre un pasaj din cartea noastră *Scurtă privire asupra inițierii*, nu am spus niciunde ceva despre „experiența noastră interioară”, care ne privește și nu poate interesa pe nimeni, nici despre „experiența interioară” a altcuiva, acestea fiind întotdeauna strict incomunicabile prin însăși natura lor.

Autorul nu pare să înțeleagă deloc, în fond, ce sens are pentru noi termenul însuși de „metafizică” și încă mai puțin cum înțelegem [expresia] „intelectualitate pură”, căreia vrea să-i tăgăduiască orice caracter de „transcendență”, ceea ce arată confuzia penibilă între intelect și rațiune, și nu este fără legătură cu greșeala comisă în ceea ce privește rolul „dialecticii” în scrierile noastre (și, putem spune, la fel de bine pentru toate scrierile ce privesc acest domeniu). Ceea ce surprinde foarte mult este și afirmația că „sensul ultim al operei noastre”, despre care vorbește cu o siguranță pe care neînțelegerea sa nu o justifică în niciun fel, constă într-o „transparență mentală ne-

recunoscută ca atare, cu limite încă «umane», pe care o vedem funcționând atunci când această transparență este luată drept inițiere efectivă”. În prezența unor asemenea aserțiuni, trebuie repetat, cât se poate de limpede, că nu există nicio diferență între cunoașterea intelectuală pură și transcendentă (care, ca atare, nu are, contrar cunoașterii raționale, nimic „mental” și nici „uman”) sau cunoașterea metafizică efectivă (și nu teoretică) și realizarea inițiativă, la fel cum se prezintă lucrurile și între intelectualitatea pură și adevărata spiritualitate.

Acestea explică de ce autorul a crezut că poate vorbi, chiar cu insistență, despre „gândirea” noastră, adică despre ceva care, cu toată rigoarea, ar trebui considerat ca inexistent sau cel puțin să nu conteze când este vorba despre opera noastră, deoarece așa ceva nu există absolut deloc în aceasta, ea fiind în mod exclusiv o expunere a datelor tradiționale, numai expunerea acestora aparținându-ne; în plus, aceste date nu sunt în niciun fel produsul unei „gândiri” oarecare, datorită caracterului lor tradițional, care implică în mod esențial o origine supraindividuală și „nonumană”. Unde anume apare eroarea sa, în această privință, poate cel mai clar, este atunci când pretinde că noi am „ajuns mental” la ideea de Infinit, ceea ce este o imposibilitate; cu adevărat nu puteam „ajunge” nici mental, nici în vreun alt mod la ea, căci această idee (și nici acest cuvânt nu poate fi folosit în acest caz decât cu condiția de a renunța la accețiunea exclusiv „psihologică” pe care i-o dau modernii) nu poate, în mod real, să fie sesizată decât în mod direct prin intuiție imediată, care aparține, o spunem încă o dată, domeniului intelectualității pure. Restul nu este decât un ansamblu de mijloace destinate să pregătească această intuiție pentru cei care sunt capabili de ea și trebuie să fie bine înțeles că, atâta vreme cât nu vom fi decât „gânditori” prin intermediul acestor mijloace, nu vom obține niciun rezultat efectiv, nu mai mult decât acela care raționează sau reflec-

tează asupra a ceea ce numim, la modul comun, „dovezi ale existenței lui Dumnezeu” și care nu a ajuns la o cunoaștere efectivă a Divinității.

Ceea ce este bine să se știe este că „termenii” în ei înșiși sau mai degrabă „abstracțiunile” ne interesează cel mai puțin (și când spunem „ne” este de la sine înțeles că aceasta se aplică tuturor celor care, asemenea nouă, înțeleg să se plaseze într-un punct de vedere strict și integral tradițional), și că abandonăm bucuroși orice elaborare mentală filosofilor și altor „gânditori”¹. Atunci când suntem obligați să expunem lucruri care sunt în realitate de un cu totul alt ordin și mai ales într-o limbă occidentală, nu vedem cum anume ne-am putea dispensa de utilizarea cuvintelor, dintre care, în cea mai mare parte nu exprimă în fapt decât simple concepte, deoarece nu avem altele la dispoziție²; dacă unii sunt incapabili să înțeleagă transpoziția care trebuie efectuată într-un asemenea caz pentru a pătrunde „sensul ultim”, nu-i putem ajuta, din nefericire, în niciun fel.

În ceea ce privește dorința de a descoperi în opera noastră semne ale „limitei proprii cunoașteri”, aceasta nu ne poate face să renunțăm, căci, în afară de faptul că nu despre „noi” este vorba, expunerea noastră fiind riguros impersonală prin chiar aceea că se referă pe de-a întregul la adevăruri de ordin tradițional (iar dacă noi nu am reușit întotdeauna să facem acest caracter cât mai evident, este din cauza dificultăților

¹ Pentru noi, tipul de „gânditor” în sensul propriu al cuvântului este Descartes; cel care nu este nimic mai mult nu poate ajunge decât la „raționalism”, deoarece este incapabil să depășească exercițiul facultăților pur individuale și umane și în consecință ignoră în mod necesar ceea ce acesta nu-i permite să atingă, acela neputând fi decât „agnostic” față de tot ceea ce aparține domeniului metafizic și transcendent.

² Nu fac excepție decât cuvintele care au aparținut mai întâi unei terminologii tradiționale și cărora este suficient să le redăm sensul lor inițial.

de exprimare)¹, aceasta amintindu-ne de cazul celor care-și imaginează că, dacă există lucruri despre care, dinadins, nu se vorbește, ele nu se cunosc sau nu se înțeleg!

În ceea ce privește „dialectica ezoteristă”, această expresie nu poate avea niciun sens acceptabil decât dacă înțelegem prin aceasta o dialectică pusă în serviciul ezoterismului, ca un mijloc exterior pentru a comunica ceea ce este susceptibil să fie exprimat verbal și totdeauna sub rezerva că o astfel de expresie este în mod obligatoriu inadecvată, prin chiar formularea ei în termeni „omenești”. Dialectica nu este în fond nimic altceva decât acțiunea sau aplicarea practică a logicii²; or, este de la sine înțeles că atunci când dorim să spunem ceva nu putem proceda altfel decât conformându-ne legilor logicii, ceea ce nu înseamnă că, în ele însele, adevărurile pe care le exprimăm sunt dependente de aceste legi, așa cum desenatorul este obligat să reprezinte imaginea unui obiect cu trei dimensiuni pe suprafața care nu are decât două, aceasta nedovedind că el ignoră existența celei de a treia dimensiuni. Logica nu domină în mod real decât tot ceea ce ține de domeniul rațiunii și, așa cum numele ne arată, acesta este domeniul ei propriu; dar, dimpotrivă, tot ceea ce este de ordin supraindividual deci suprarățional, scapă, evident, acestui domeniu, iar superiorul nu va putea fi subordonat inferiorului; privitor la adevărurile de acest ordin, logica nu poate să intervină decât cu totul

¹ Adăugăm faptul că am regretat totdeauna că obișnuințele vremurilor pe care le trăim nu au permis apariția lucrărilor noastre în condițiile celui mai strict anonim, evitându-se nu numai scrierea atâtor prostii din partea unora, cât și osteneala noastră de a le mai arăta și corecta.

² Este de la sine înțeles că noi luăm cuvântul „dialectică” în sensul său original, acela pe care-l avea, spre exemplu, la Platon și la Aristotel, fără a ne preocupa în niciun fel de accepțiunile speciale care i s-au dat adesea în ultimul timp și care sunt derivate toate, mai mult sau mai puțin direct, din filosofia lui Hegel.